

TEKOÄLY JA TEKIJÄNOIKEUS PIENRYHMÄ I: LUOVA TYÖ

LOPPURAPORTTI

1. YLEINEN OSA

Kestävä kehitys tulee tekoälyn yhteydessä ymmärtää ekologisen kestävyuden ohella myös heterogeenisen luovan työn kentän sekä laajemmin rikkaan ja moniäänisen kulttuurikentän arvon kautta: jos inhimillinen luova työ korvautuu harkitsemattomasti ja hallitsemattomasti tekoälyllä, se vaikuttaa dramaattisesti luovan työn, taiteen ja tieteen tasoon, mikä ei heikennä vain kansallista kilpailukykyä vaan myös yleisesti inhimillistä tiedon, ajattelun ja ymmärryksen tasoa.

1.1. Generatiivisen tekoälyn vaikutuksista luoviin aloihin

Tekoälyn mahdollisuudet apuvälineenä luovilla aloilla tunnustetaan sikäli kuin se tukee ja inspiroi luovaa ajattelua ja työtä, mutta useilla luovilla aloilla negatiivisten vaikutusten katsotaan olevan merkittäväällä tavalla toimintaedellytyksiin ja -ympäristöön vaikuttavia.

Haasteet voidaan yleistäen liittää erityisesti seuraaviin:

- **Tekijänoikeuksien valvominen on nykytilanteessa haastavaa:** Generatiivisen tekoälyn koulutusmateriaaliin ei ole läpinäkyvyyttä ja voimasuhteet/neuvotteluasemat ovat huomattavan epätasapainoiset eri toimijoiden välillä.
- **Massakäyttö:** Tekoäly on massakäytössä ja tekoälyllä tuotettua massamateriaalia syntyy valtavat määrät, millä on monitahoinen vaikutus luoviin aloihin.

Edellä mainitut asiat vaikuttavat myös yleiseen ymmärrykseen taiteilijoiden ja muiden luovien alojen ammattilaisten tuottamien teosten ja tekoälyllä tuotetun materiaalin erosta. Jos ymmärrys heikentyy olennaisella tavalla, vaikutus luovien alojen työllisyyteen, toimintaedellytyksiin ja tarjolla olevien aineistojen tasoon/monipuolisuuteen sekä laajemmin kielen rikkauteen yleisemminkin on huomattava.

Mitä uudenlaisia haasteita edellä mainituista seuraa luovien alojen toimijoille:

Ero?

Jos ymmärrys tekoälyllä tuotetun materiaalin ja luovan työ tuloksena syntyvien teosten välisestä erosta hämärtyy => vaikutus ymmärrykseen erosta tekoälyllä tuotetun sisällön ja tekijänoikeudella suojatun / korvauksiin oikeuttavan sisällön välillä.

Tulkintaongelmat?

Syntyy uudenlaisia tulkintaongelmia: esim. teoskynnyksen suhteen (tekoälyn käytön vaikutus), esim. esittäjän oikeudet ääneensä ja hahmoonsa, tai esittäjän oikeudet esitettäessä tekoälyn tuotosta.

Ansaintamahdollisuudet?

Ansaintamahdollisuudet luovilla aloilla vähenevät, jos tekijänoikeuksia ei pystytä suojaamaan ja luova työ korvataan niitä hyödyntävällä tekoälyllä (esim. tausta- ja mainosmusiikki; esiintyjien äänen ja hahmon luvaton käyttö mm. äänikirjojen lukemisessa, mainosääninä ja -hahmoina, huulisynkatuissa kieliversioissa; tekoäly käsikirjoittajana ja käsikirjoittaja-ammattilaiset vain muokkaajina).

Yksipuolistuminen?

Jos tekoälyllä korvataan ihmisen luovaa työtä, osa käytetyistä algoritmeista pyrkii maksimoimaan yleisön miellyttämisen, mikä yksipuolistaa tuotoksia sekä vaikuttaa rahoitusten ja investointien suuntaamiseen (esim. kallis tutkiva journalismi sekä kokeilevat ja ajattelemaan haastavat tuotannot vaarantuvat).

1.2. Toimenpiteiden, koulutuksen, tiedotuksen ja selvitysten tarve

Tekoälyyn liittyvät kysymyksenasettelut eivät saa olla vain teknologia- ja markkinavetoisia, myös luovien alojen näkökulmat on huomioitava.

Toimenpiteet:

- Eurooppa-tasoiset ja kansainväliset standardit sekä käytänne- ja soveltamisohjeet.
- Skaalautuvat ja reilut tavat hallita oikeuksia; huomioiden valtasuhteiden/neuvotteluasemien epäsuhta ja datavarantojen hyödyntämisen mahdollistaminen.
- Taannehtiva ja tarkka raportointivelvollisuus generatiivisen tekoälyn koulutusmateriaalista.
- Ihmisen luovan työn tulosten erottaminen tekoälyllä tuotetusta materiaalista: läpinäkyvä sertifiointijärjestelmä.

Koulutus ja tiedotus:

- Syvennettävä ihmisten yleistä ymmärrystä tekoälyn ja tekijänoikeuksien suhteesta sekä keskinäisistä vaikutuksista, samoin ymmärrystä luovien alojen merkityksestä.
- Mahdollistettava luovien alojen koulutustarpeeseen vastaaminen erityisesti liittyen tekoälyn hyödyntämiseen sekä omien tekijänoikeuksien hallintaan.

Selvitykset:

- Selvitettävä esiintyvien taiteilijoiden hahmon ja äänen käytön suoja suhteessa tekoälyyn.
- Tekoälytyökalujen ehdot vaihtelevat olennaisesti ja sisältävät usein merkittäviä tekijänoikeudellisia riskejä luovan työn tekijöiden näkökulmasta, jolloin oikeudellisen neuvonnan ja avun tarve lisääntyy.
- Mahdollistettava uudenlaisten ammattitaitojen kehittäminen ja selvitettävä luovien alojen uudet ansaintamallit: selvitys luovien alojen ammattilaisille uudenlaisten ammattiin liittyvien taitojen kehittämistarpeesta (esim. liittyen lähdekritiikkiin, eettiseen kestävyYTEEN, vastuullisuuteen ja innovatiivisuuteen; My Data).
- Selvitettävä vaikutus luovien alojen rahoitustarpeeseen ja –instrumentteihin.

2. ALAKOHTAISET HUOMIOT

2.1. Taiteen tekijät

Muun muassa musiikin tekijät, kirjailijat, kääntäjät, käsikirjoittajat, näytelmäkirjailijat, kuvantekijät (kuvataiteilijat, kuvittajat, graafiset suunnittelijat), sarjakuvantekijät, valokuvaajat, esittävät taiteilijat (muusikot, laulajat, näyttelijät, tanssijat jne.)

- * Tekijänoikeudella suojattujen teosten käyttö tekoälyn kouluttamisessa tulee olla poikkeuksetta luvanvaraista.
- * Tekoälyalustat pitää velvoittaa ilmoittamaan tekoälykoulutuksessa jo käytetty materiaali.
- * Generatiiviseen tekoälyyn tulee luoda läpinäkyvä lisenssijärjestelmä.
- * Lainsäätäjien tulee huomioida taiteilijoiden heikompi neuvotteluasema.
- * Tekijänoikeus tulee olla vain ihmisen tekemällä taiteella.
- * Kuluttajille tulee mahdollistaa kyky erottaa ihmisen luomat teokset tekoälyllä luodusta sisällöstä -> luodaan läpinäkyvä sertifiointijärjestelmä.
- * Taiteilijat tulee pitää mukana keskusteltaessa tekoälystä.
- * Taloudellisten oikeuksien ohella myös sisällöntuottajien moraalisia oikeuksia tulee kunnioittaa tekoälykoulutuksessa.
- * Tekoälyn disruptoidessa markkinoita ammattimaisesti tuotettujen kulttuurisisältöjen diversiteetin varmistamiseksi tarvitaan tulevaisuudessa merkittävämpi julkinen rahoitus.
- * Tekoälyalustat tulee velvoittaa sekä eettisesti että ekologisesti kestäviin toimintamalleihin.

2.2. Tekijänoikeusjärjestöt

- * Tekijänoikeusjärjestöt toimivat käyttäjien ja oikeudenhaltijoiden välillä palvelevana linkkinä, mm. massalisenioinnissa ja korvausten välittämisessä.
- * Tekoälyn kouluttamisessa ja tarjoamisessa yleisön käyttöön tapahtuu tekijänoikeudellisesti relevantteja toimia, joihin tarvitaan oikeudenhaltijan lupa. EU:n tekoälyasetus edellyttää luvan hankkimista tekoälyn kouluttamiseen, ei-kaupallisessa tieteellisessä tutkimuksessa tapahtuvaa tiedonlouhintaa lukuun ottamatta.
- * Tekijänoikeusjärjestöt voivat toimia tässä lisensoijana ja mahdollistaa vastuullisten tekoäly- ja kielimallien kouluttamisen tai kehittämisen.
- * Luovan alan kannalta keskeistä on EU:n tekoälyasetuksen tekoälytoimijoilta edellyttämät läpinäkyvyysveloitteet, kuten riittävän yksityiskohtaiset tiivistelmät koulutukseen tai kehittämiseen käytetystä aineistosta.
- * Tiivistelmät toimivat lisensoinnin ja oikeuksien valvonnan perustana.

2.3. Tutkimus ja opetus sekä kirjastot, arkistot ja museot

*Tekoälyn vastuullinen hyödyntäminen tutkimuksessa ja opetuksessa vaatii paljon selvittämistä ja tutkimuksen ja opetuksen asiantuntijoiden osaamisen vahvistamista.

- o Opetuksessa pystyttävä tunnistamaan luotettavat aineistot
- o Lähdekritiikki ja tekoälyn tuottamien tulosten arviointi ihmisen työn varassa
- o Tekijänoikeuksien kunnioittaminen

* Tekoälykehittämistä ei voi rajata pois tutkimuksen tiedonlouhinnan piiristä (tutkimuksen aiheita tai metodologiaa ei voi rajata tieteenulkoisin perustein).

- o Voidaan kehittää käytänteitä, jossa tekoälyn opetusaineisto on tunnistettavaa (esim. metadata)

* Tutkimuksen tiedonlouhintaa koskee eri artikla kuin kaupallista. KAM-sektorin aineistojen tulee olla tutkimuksen hyödynnettävissä. Jos aineistojen käyttöön tarvittaisiin lisenssejä, pitäisi tämä rahoittaa keskitetysti.

2.4. Media-ala

Tekoälyn liittyä media-alalla sekä uhkia että mahdollisuuksia kolmella osa-alueella:

* Tekijänoikeuden toimeenpano:

- o Tekijänoikeuksia ja investoimista luovan työn tuloksiin on suojattava tehokkaasti luvatonta hyödyntämistä vastaan.
- o On seurattava ja tunnistettava, mitä aineistoja on käytetty esim. tekoälyjen kouluttamiseen.
- o Lisenssiratkaisuissa on otettava huomioon aineistojen ja oikeudenhaltijoiden suuri määrä ja tavoiteltava ratkaisuja, jotka ovat myös kansainvälisesti yhteensopivia.
- o On ennakoitava myös tarve ajantasaisen mediakäytön oikeuksien suojaamiseen.

* Tekoälytyökalujen käyttöönotto:

- o Hyödyntämiskohteita on lukuisia, joista osa on jo arkikäytössä.
- o Media-alalla täytyy olla pääsy uuden teknologian kehittämiseen, kokeiluun ja käyttöönottoon.

* Journalistiset kysymykset:

- o Yhtenä tekoälyn riskinä on vale uutisten helppo massatuotanto.
- o Tekoäly luo tarpeen erottaa ja luotettavasti todistaa aitojen uutisten ja aineistojen alkuperä; tekoäly- ja tunnisteteknologiat voivat tukea tässä.
- o Mediasisältö voi yksipuolistua tekoälypohjaisen massatuotannon seurauksena.

Nykysääntelyssä on harmaita alueita, minkä vuoksi sääntelyä on media-alan näkökulmastakin kehitettävä.

2.5. Muut digialat

Alaryhmän edustus ei ole ollut täysin kattava. Esimerkiksi tekoälyä kehittävien yritysten ja digialankin edustus on ollut hyvin rajallinen.

* Pääministeri Petteri Orpon hallitusohjelmassa Suomi on teknologinen edelläkävijä, joka hyödyntää digitalisaation ja tekoälyn mahdollisuudet täysimääräisesti. Suomessa tulisikin muistaa myös tekoälyn tuomat hyödyt ja luoda suotuisa toimintaympäristö tekoälyn kehittämiseksi ja käyttöönotolle, jolloin uusien innovaatioiden tuomat hyödyt saadaan kansalaisille, elinkeinoelämälle ja koko yhteiskunnalle käyttöön.

* Tekoälysovellusten vastuullinen kehittäminen edellyttää pääsyä monipuoliseen ja korkealaatuiseen koulutusdataan - ei vain generatiivisen tekoälyn vaan kaikkien tekoälysovellusten, esim. terveyden, tieteen, tutkimuksen ja ympäristön alalla. Tällä torjutaan myös tekoälyn puolueellisuutta ja syrjintää.

* Monet tekoälytyökalut, joita on kehitetty yhteistyössä luovan alan työntekijöiden kanssa, sekä niiden tuotokset täydentävät ihmisen luovuutta eivätkä korvaa sitä.

* On tärkeää tunnistaa ja ymmärtää mahdollisten tekoälysovellusten laajuus. Monilla aloilla – mukaan lukien terveydenhuolto, media ja viihde, sähköinen kaupankäynti, logistiikka, pankkitoiminta, rahoitus ja IT – tekoäly on jo käytössä, ja tekoälypohjaisia ratkaisuja ollaan integroimassa tuotteisiin ja palveluihin.